

НАРОДНА
УЖЕТНОСТ
ТНЮЧКЕ
КРАЈИНЕ

НАРОДНА УМЕТНОСТ ТИМОЧКЕ КРАЈИНЕ

Богатство народног стваралаштва, као и читава традиционална култура становништва Тимочке Крајине постали су последњих година веома значајно подручје научног истраживања. Упоредо са проучавањима, која се систематски спроводе и све чешће објављују у стручним публикацијама, много је учињено и на прикупљању разноврсног етнографског материјала. У депоима музеја Неготина, Зајечара и Бора чува се прилично обиман материјал од дрвета, керамике и метала, који има велику научну и културну вредност. Поред извесних специфичности, које се јављају због сложеног етничког састава, односно различитог порекла становништва Тимочке Крајине, постоје и многе заједничке карактеристике тог материјала, како у погледу начина обликовања предмета и садржаја уметничког изражавања на њима, тако и у погледу њихове намене у свакодневном животу. Из тих разлога покренута је иницијатива да се у будуће приђе заједничком истраживачком раду, као и обједињавању акција на заштити и презентацији етнографског материјала овог краја. Резултат таквог заједничког рада музеја Неготина, Зајечара и Бора је и ова изложба, која треба да прикаже богатство и уметничке вредности народног стваралаштва Тимочке Крајине.

Због уже тематске опредељености, као и због ограниченог простора, изложба је обухватила само један део расположивог музејског материјала. Народни музеји Зајечара, Бора и Неготина намеравају да и у будуће на сличан начин презентирају јавности и остале своје етнографске фондове, јер у таквој сарадњи они виде не само научну перспективу, већ и своју будућу културну и образовну улогу.

Изложба ће, поред Неготина, Зајечара, Бора и неколико других места у Тимочној Крајини, посетити још и Кутину у СР Хрватској и Неготин на Вардару. То ће свакако бити још један вид међуопштинске и међурепубличке сарадње, која би се у будуће могла допунити и новим културним садржајима.

НАРОДНИ МУЗЕЈИ
НЕГОТИНА, ЗАЈЕЧАРА И БОРА
1972.

Организациони одбор изложбе

ГОРДАНА ЖИВКОВИЋ, етнолог, управник Народног музеја Зајечар

ТИХОМИР СТАНОЈЕВИЋ, управник Музеја Крајине Неготин

ТОМИСЛАВ ПАЈИЋ, управник Народног музеја Бор

ДРАГОСЛАВА СТОЈАНОВИЋ, етнолог кустос

СРБИСЛАВ БУРОВИЋ, етнолог кустос

Текст

Драгослава Стојановић, Гордана Живковић и Србислав Буровић

Фотографије

Драгиша Ђорђевић, Бошко Крстић, Ратко Михајловић, Србислав Буровић и Тихомир Станојевић

Уредио и опремио

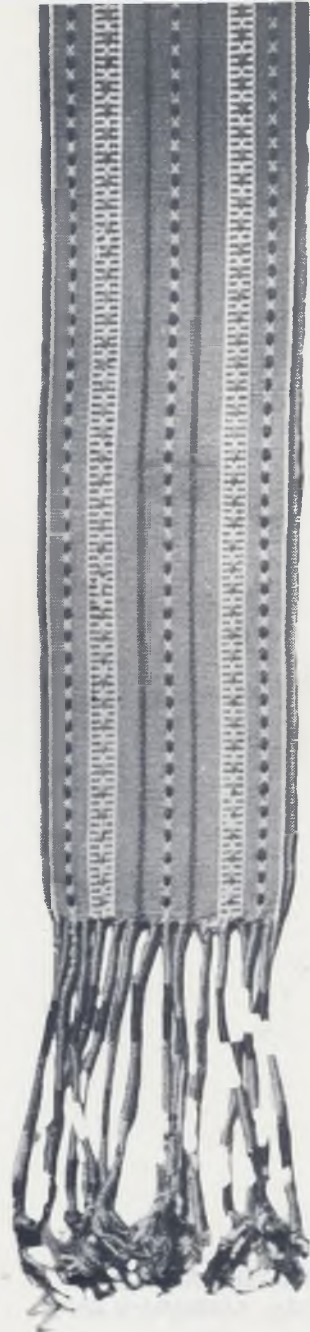
Томислав Мијовић

Издаје

Новинска установа „Тимок“ Зајечар

Штампа

Штампарско-издавачко предузеће Бор

НАРОДНА УМЕТНОСТ ТИМОЧКЕ КРАЈИНЕ

Народна уметност Тимочке Крајине је богата и разноврсна. Томе је допринело више фактора: ослањање на традиционална искуства и очување облика и мотива од праисторије до данас, миграције становништва и географска средина.

Међу првим познатим становницима овог краја, чији је утицај присутан у народном стваралаштву, су Трачани, који су након римских освајања романизовани. После пропасти римског царства настаје у Тимочкој Крајини период византијске власти у коме је дошло до многобројних продора освајачких племена Хуна и Авара.

У време досељавања Словена на Балкан српска племена насељавају област око Тимока и добијају по њему име Тимочани. Они сачињавају доминантно становништво све до пропасти српске средњовековне државе у XV веку. Најезда Турака и губитак државне самосталности проузроковао је прво веће одсељавање српских становника из Тимочке Крајине. И поред тога у горњем току Тимока задржали су се у највећем броју стари Тимочани.

У XV веку Тимочка Крајина као гранична област турске империје према хришћанској Европи има велики значај. Ретко насељена, она није могла бити довољно чврст гранични појас па је Турци насељавају влашким становништвом, дајући му посебне повластице.

Аустро-турски ратови у XVII веку изазвали су највеће миграционе покрете. Напуштајући своје домове српско становништво остављало је празна села и читаве крајеве скоро пуне, које опет настањује једним делом влашко становништво, а другим српско које долази као део великог покрета становништва са Косова, из Поморавља и Повардарја. У мањем броју насељава се и динарско становништво од кога данас постоји етничка оаза (Црногорци у Петровом Селу

на Мирочу). За време турске власти Тимочку Крајину насељава и становништво из Тетевена у Бугарској и из бугарске Загоре.

Последњи пут у већим групама досељава се влашко становништво у XIX веку за време Милоша Обреновића.

Осим ових кретања постојала су и повратна досељавања српског становништва из Влашке, које је изгубило свој језик али сачувало друга стара национална обележја.

Све ово условило је данашњу етничку слику Тимочке Крајине, чије становништво различитог порекла чува своја специфична обележја и бројне културне тековине донете из старих крајева или стваране на овом подручју. Заједнички живот бројних етничких група на подручју Тимочке Крајине кроз дуг временски период учинио је да се културне тековине узајамно прожимају, па су међусобни утицаји чести и видљиви.

Географска средина овог краја је такође учествовала у формирању особених карактеристика које се огледају и у избору материјала на коме су се изражавали ствараоци овога краја и у разним облицима, боји и орнаментници.

Непознати ствараоци Тимочке Крајине израђивали су и украшавали предмете свакодневне практичне употребе и култног карактера, обрађујући различите материјале: текстил, дрво, камен, глину и др., уносећи у њих своју душу и своја осећања.

Најлепша остварења народне уметности Тимочке Крајине нашла су свој одраз на текстилу, а особито на појединим деловима ношње, комбинацијом веза и ткања. Мада доста измењена, ношња овог краја је сачувала у себи архаичне елементе. Један од најстаријих и најкарактеристичнијих делова ношње је кошуља од конопљаног или ланеног платна, украшена

наборима и везом. На вуеним црвеним и црним прегачама уткани су геометријски (старији) и цветни (млађи) орнаменти. Својом лепотом посебно се истичу ткане и клечане прегаче са ресама. Горњи сукнени делови ношње су беле боје украшени апликацијама од црвене чохе у комбинацији са вуеним разнобојним гајтанима. Врло често су украшени и шљокицама.

Накит као саставни део ношње овога краја употпуњује њену лепоту. Поред металног накита, производа кујунџија, Тимочку Крајину карактерише накит који су махом жене производиле и то од различитог материјала: перли, шкољки, новца, шљокица, апликација, цвећа и перја. Овај накит је већином служио за кићење главе. Перлицама и шљокицама су украшаване капе, кошуље, чарапе, појасеви, грла и др.

Ликовно изражавање у дрвету је разноврсно како по техникама израде тако и по богатству орнамената. Превлађује плитки рељеф, пуна пластика, ровашење, гребани цртеж на обојеној површини. Најчешћи мотиви су геометријски, вегетабилни (цвеће, лишће, воће), зооморфни (змије, аждаје, рибе, птице, најчешће голуб и врабац, ређе коњ и коза), антропоморфни (лик човека и жене), религијски (полумесец, звезде, крст и троугао). Наведени начини резбарења и обликовања предмета израђених од дрвета: софре, сандуци, преслице, пастирске посуде, музички инструменти, шаралице, корпе итд., сведоче о поседовању духовног богатства и смисла за лепоту и склад самоуких земљорадника и сточара.

Богатство музичког стваралаштва на подручју Тимочке Крајине одавно је познато. Оно се не огледа само у разноврсности мелодија песама и игара већ и инструмената на којима се оне изводе. Њих извођачи користе у многим приликама за изражавање широког дијапазона расположења од туге до весеља.

Поједини музички инструменти карактеришу се још и начином израде. Познато је да се свирала „флуер“, дудук и рикало „бучим“ граде од погодног облог дрвета које се расцепи, располути, па пошто се расцепљене и очишћене половине саставе, утежу се обавијањем трешњеве коре, змијске коже или навлачењем прстенова од говеђе рожине. Комбинацијом црних и белих прстенова са белокошћу који се као украс додају испод писка, на отворима за ваздух или при дну добија се врло лепо украшен инструмент. Музички инструменти овога краја својим обликом, начином градње и тонском изражајношћу дају могућност сагледавања њихове старине, утицаја са стране, а једновремено и оригиналности. Гајде и кавал су инструменти старобалканског културног наслеђа, прихваћени од словенског сточарског становништва, које је собом донело дудук, рог од увијене дрвене коре и бубањ. Уз дрмбољ и окарину и култни „бучим“ или рикало сви ови инструменти сачињавају основни музички инструментаријум омиљен у Тимочкој Крајини. Мање су познате и ређе се налази на гусле. Вероватно су их донели динарски досељеници. На поменим музичким инструментима извођена је народна музика све до почетка XX века када продиру нови инструменти фабричке израде.

Камен је такође један од основних материјала који је коришћен за израду многих употребних предмета. Његова разноврсност и погодност за обраду је одавно позната овдашњем становништву, а поједина села су чувена по добрим каменоресцима (Видровац, Мокрање, Рготина, Криви Вир) Међутим, своју способност и одлично познавање камена показали су стари мајстори не толико на употребним предметима колико на надгробним споменицима изузетне ликовне вредности. Готово да нема сеоског гробља у Тимочкој Крајини без старих надгробних споменика из

XVIII и прве половине XIX века. Постоје и читаве некрополе са уметнички обликованим надгробним споменицима који се доста разликују од споменика у осталим деловима Србије. Међу њима су стеле са очуваним најархаичнијим елементима, споменици облика стилизоване женске фигуре, у облику двокрста са прозорима и споменици са волутама. На свима су урезани углавном култни симболи: сунце, месец, звезде, крстови, свастике и геометријске линије.

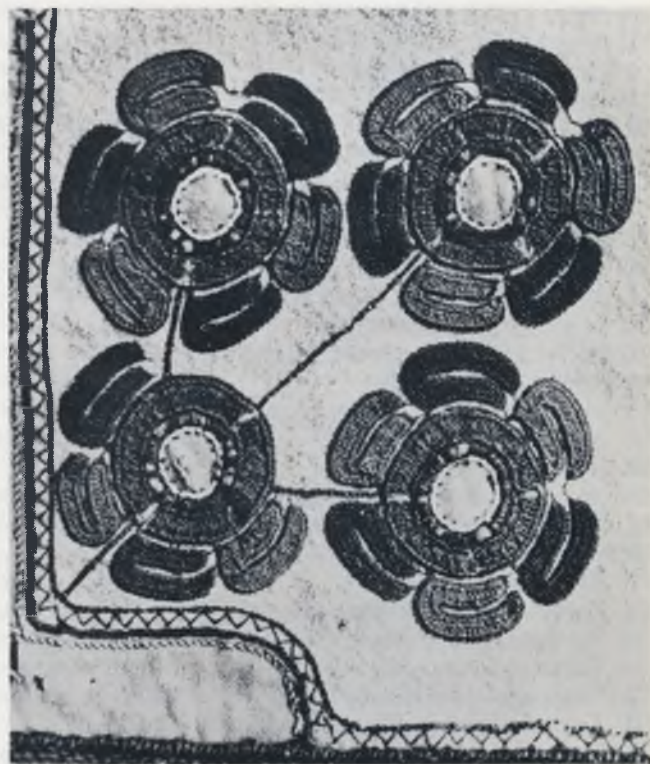
Израда судова и фигура различите намене од печене земље такође је врло распрострањена у Тимочној Крајини. Ликовне вредности творевина грнчара одговарале су потребама и укусу сеоског становништва. Најстарији облици земљаног посуђа (грне, паница, гостара, крчаг, бардак, плоска-шуре и др.) одликују се посебном вештином израде, обликовања и начином шарања и украшавања. Употреба и намена судова диктирала је њихове облике који су често украшавани бојењем, урезивањем и налепљивањем пластичних детаља, најчешће геометријским и биљним орнаментима.

Шарање ускршњих јаја поред уметничког има и апотропејско-магијски карактер. Најчешће виђени орнаменти на јајима су геометријски, биљни и фигурални, који су доста верно пренесени са текстила, земљаних посуда и камена. Техника израде је различита: од обичног цртања до шарања воском и природним бојама, листовима и цвећем.

Обредни хлебови и колачи најчешће су украшавани дрвеним шаралицама, јагњешом кости и пластичним фигурама. Орнаменти на шаралицама имају магијски карактер (жели се постићи плодност, здравље, напредак), а стилизоване шаре естетски.

Народна уметност Тимочке Крајине се постепено губи под утицајем савременог живота. Индустрijски производи од почетка овог века потискују народне

рукотворине са уметничким обележјем израженим кроз ликовне и пластичне обраде појединих предмета. Али сачувани радови непознатих стваралаца својом тежњом за лепим доносе из прошлих времена савременом човеку поруке и доживљаје који ће му служити као непресушно врело инспирације.

КАТАЛОГ

1. Сукња, Мариновац
2. Пешкир, Зајечар
3. Литак-сукман, Велики Извор
4. Вленик, околина Зајечара
5. Тканица, Звездан
6. Чарапе, Звездан
7. Чарапе, Звездан
8. Крецан, Гамзиград
9. Чарапе, околина Зајечара
10. Чарапе, Гамзиград
11. Женска кошуља, Халово
12. Детал веза, Гамзиград
13. Прегача, Звездан
14. Ручник, Мали Извор
15. Тканица, Врбовац
16. „Пристијелка“-прегача, Црно-Масница
17. Прегача, Гамзиград
18. „Опрег“-прегача, Гамзиград
19. Женска кошуља, Гамзиград
20. Мушка кошуља, Ласово
21. Женска кошуља, Гамзиград
22. Јелек, Гамзиград
23. Мушка кошуља, Гамзиград
24. Зубун, Подгорац
25. Зубун, Мариновац
26. Женски капут „ајна“, Халово
27. Женска кошуља, Гамзиград
28. Сукнене чарапе „калцуње“, Гамзиград
29. Појас са пафтама, Мали Извор
30. Тканице, Кобишница
31. Тканице, Јабуковац
32. Тканице, Рудна Глава
33. Тканице-брашир, Рудна Глава
34. Тканице-броу, Кобишница
35. Тканице, Бољетин
36. Тканице, Рудна Глава
37. Тканице, Браћевац
38. Тканице, Видровац
39. Предња и задња прегача са ресама „шћукури“, Бољетин
40. Прегача, Бољетин
41. Прегача, Плавна
42. Зубун „ајна“, Браћевац
43. Женска влашка кошуља „ким-јаша“, Горњане
44. Женска влашка кошуља „ким-јаша“, Јабуковац
45. Женска влашка кошуља, Ртково
46. Женска влашка кошуља, Јабуковац
47. Предња и задња прегача „пристијелка и опрег“, Голубиње
48. Предња прегача „пристијелка“, Мироч
49. Сукња, Кобишница
50. Сукња „крецан“, Уровица
51. Вунена поњава, Црнајка
52. Рукавице, Браћевац
53. Део женске влашке кошуље „чупаг“, Плавна
54. Кецеља, Ртково
55. Прегача „опрег“, Тополница
56. Женски појас, Душановац
57. Торба, Рудна Глава
58. Предња прегача „пристијелка“, Михајловац
59. Женска марама „у перо“, Рајац
60. Женска марама, Кладушница
61. Капа „шанса“, Мала Врбица
62. Женска капа „шанса“, Плавна
63. Женска капа, Плавна
64. Кецеља, Чубра
65. Кецеља, Чубра
66. Кецеља, Шаркамен
67. Кецеља, Шаркамен
68. Поњава од црвене вуне, Прахово
69. Зубун, Звездан
70. Прегача, Звездан
71. Прегача, Метриш
72. Зубун, Звездан
73. Кошуља женска, Шаркамен
74. Јелек кожни, Мајданпек
75. „Шанса“ женска капа, Рудна Глава
76. „Шанса“ женска капа, Рудна Глава
77. „Шанса“ женска капа, Рудна Глава
78. Крецан-вунена сукња, Горњане
79. „Шјареша“-сукнене чарапе, Горњане
80. Прегача, Злот
81. Прегача, Злот
82. Прегача, Злот
83. Прегача, Брестовац
84. Прегача, Подгорац
85. Прегача, Злот
86. Прегача, Кривељ
87. Прегача, Метовница
88. Прегача, Горњане
89. Прегача, Рудна Глава
90. Кошуља, Злот

91. Женска кошуља, Подгорац
 92. Сукња и блуза са црвеним везом, Мајданпек
 93. Грло, Гамзиград
 94. Грло, Гамзиград
 95. Грло „кољи“, Гамзиград
 96. Грло, Гамзиград
 97. Гривна, Зајечар
 98. Гривна, Зајечар
 99. Столоват прстен, Оснић
 100. Прстен печат, Луково
 101. Гривна, Горња Бела Река
 102. Пафте, Шипиково
 103. Преслица, Мариновац
 104. Пафте са кожним појасом, Ласово
 105. Прстен, околина Зајечара
 106. Прстен, околина Зајечара
 107. Прстен печат, Кална
 108. Минђуше „черчеј“, Халово
 109. Део огрлице од перли, Уровица
 110. Вез од перли, Уровица
 111. Огрлица „мерџани“, Рудна Глава
 112. Преслица, Ласово
 113. Икона на дрвету, Ласово
 114. Корпа, Кожељ
 115. Поскурник, Зајечар
 116. Чунак, Зајечар
 117. Чунак, Зајечар
 118. Гребен, Ласово
 119. Дарак, Ласово
 120. Корпа, Мали Извор
 121. Чивилук, Мариновац
 122. Буклија, Оснић
 123. Гусле, Вратарница
 124. Корпа, Гамзиград
 125. Свирала „двојнице“, Подгорац
 126. Дрвени нож, Рајац
 127. Бокал „ока“, Велика Јасикова
 128. Дрвена чаша, Салаш
 129. Преслица, Вражогрнац
 130. Преслица, Равна
 131. Преслица, Мали Извор
 132. Преслица, Гамзиград
 133. Преслица, Сиколе
 134. Преслица, Подгорац
 135. Преслица, Вражогрнац
 136. Преслица, Зајечар
 137. Преслица, Зајечар
 138. Преслица, Николичево
 139. Преслица, Мали Извор
 140. Преслица, Мали Извор
 141. Гусле, Мали Извор
 142. Икона на дрвету, Трнавац
 143. Каорпа, Мариновац
 144. Буренце за воду, Гамзиград
 145. Дрвени суд за вино, Рајац
 146. Крст поскурник, Зајечар
 147. Гусле, Вратарница
 148. Дрвена кашика са футролом, Гамзиград
 149. Дудук, Гамзиград
 150. Дрвени крст „свећарник“, Горња Бела Река
 151. Буклија, Поповица
 152. Сланик „соленица“, Штубик
 153. Рам, Неготин
 154. Кашика „чаша“, Поповица
 155. Гребен, Поповица
 156. Гребен, Поповица
 157. Гребен, Копривница
 158. Дрвени суд, Мироч
 159. Дрвени суд „ведрица“, Поповица
 160. Кашика, Уровица
 161. Колевка „љаган“, Бољетин
 162. Колевка „љаган“, Плавна
 163. Софра „маса дје помана“, Плавна
 164. Гусле, Неготин
 165. Кревет, Плавна
 166. Разбој, Копривница
 167. Дудук, Шаркамен
 168. Дудук, Прахово
 169. Кашикар, Сиколе
 170. Бокал, Поповица
 171. Крстуш дрвени, Кладушница
 172. Крстуш дрвени, Неготин
 173. Бучен-дикан, Кучево
 174. Преслица „фурка“, Поповица
 175. Преслица „фурка“, Бољетин
 176. Преслица, Ковилово
 177. Преслица, Поповица
 178. Преслица, Уровица
 179. Преслица, Вратна
 180. Преслица, Кобишница
 181. Дрвени суд за вино „оканичка“, Рајац
 182. Дрвени суд за вино „ока“, Рајац
 183. Бокал за вино, Поповица
 184. Сандук, Копривница
 185. Софра, Злот
 186. Рам за слику, Злот

187. Рам за слику, Рудна Глава
 188. Чутура за вино, Злот
 189. Ведрица, Злот
 190. Ведрица, Кривељ
 191. Ведрица, Кривељ
 192. Котарица, Брестовац
 193. Котарица, Злот
 194. Дарак-гребен, Злот
 195. Чаша „ока“, Злот
 196. Чаша „ока“, Злот
 197. Кашица, Шарбановац
 198. Штап, Црнајка
 199. Преслица, Слатина
 200. Преслица, Црнајка
 201. Преслица, Црнајка
 202. Преслица, Црнајка
 203. Преслица, околина Бора
 204. Преслица, Злот
 205. Преслица, Злот
 206. Преслица, Злот
 207. Преслица, Злот
 208. Преслица, Кривељ
 209. Преслица, Доња Бела Река
 210. Преслица, Кривељ
 211. Преслица, Метовница
 212. Преслица, Шарбановац
 213. Преслица, Танда
 214. Гусле, Шести Габар
 215. Дудук, Кривељ
 216. Дудук, Злот
 217. Дудук, Кривељ
 218. Бубањ, Хомоље
 219. Труба од дрвене коре, Рудна Глава
 220. Гајде двогласне, Злот
 221. Гајде трогласне, Шести Габар
 222. Бокал, Врбица
 223. Грне, Зајечар
 224. Шуле, Велики Извор
 225. Шуле, Велики Јасеновац
 226. Шуле, Боговина
 227. Шуле, Оснић
 228. Крчаг, Шипиково
 229. Крчаг, Градсково
 230. Крчаг, Мариновац
 231. Паница, Мали Извор
 232. Тањир „сан“, околина Зајечара
 233. Паница, Врбица
 234. Крчаг са змијама, Градсково
 235. Паница, Врбица
 236. Крчаг, Брусник
 237. Гостара, Врбица
 238. Крчаг „оканица“, Кожељ
 239. Бардак, Брестовац
 240. Бардак, Брестовац
 241. Стомна, Злот
 242. Шуле, Рудна Глава
 243. Пљоска, Злот
 244. Бардак, Доња Бела Река
 245. Крчаг, Доња Бела Река
 246. Бардак, Брестовац
 247. Крчаг, Лука
 248. Пљоска, Злот
 249. Чинија, Слатина
 250. Крчаг, Лука
 251. Пљоска, Злот
 252. Чинија, Слатина
 253. Крчаг, Кривељ
 254. Звоно за стоку, Градсково
 255. Кресиво, Зајечар
 256. Кресиво, Зајечар
 257. Кресиво, Горња Бела Река
 258. Кресиво, Горња Бела Река
 259. Метални крст, Вратарица
 260. Бакраче, Неготин
 261. Косир, Рогљево
 262. Косир, Неготин
 263. Косир, Неготин
 264. Пафте, Неготин
 265. Пафте, Неготин
 266. Надгробна плоча, Неготин
 267. Ускршње јаје, Горњане
 268. Ускршње јаје, Неготин
 269. Ускршње јаје, околина Бора
 270. Ускршње јаје, околина Бора
 271. Ускршње јаје, околина Бора
 272. Ускршње јаје, Кривељ
 273. Ускршње јаје, Кривељ
 274. Ускршње јаје, Кривељ
 275. Ускршње јаје, Злот
 276. Ускршње јаје, Злот
 277. Ускршње јаје, Злот
 278. Ускршње јаје, Злот

Народни музеј Зајечар

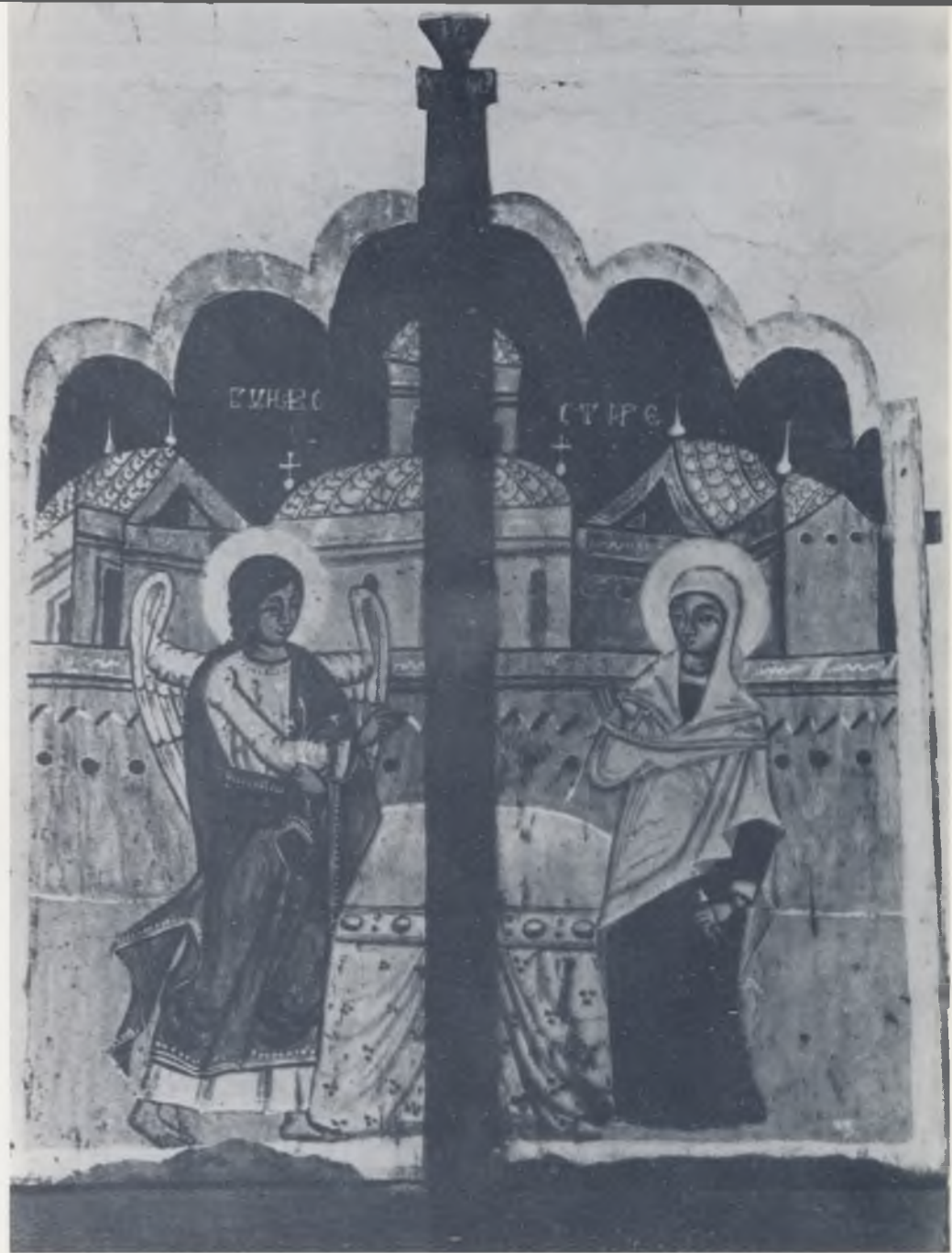
1—29, 93—108, 112—150, 222—238, 254—261

Народни музеј Неготин

30—71, 109—111, 151—184, 262—268

Народни музеј Бор

72—92, 185—221, 239—253, 269—278

Царске двери из цркве у Купузишту, рад непознатог Влаха наивца
(Галерија црквеног сликарства у Неготину)

Стеље из рајачке некрополе

Надгробни споменик из Кобишнице

Зубун „дарамче” из Звездана (Народни музеј Бор)

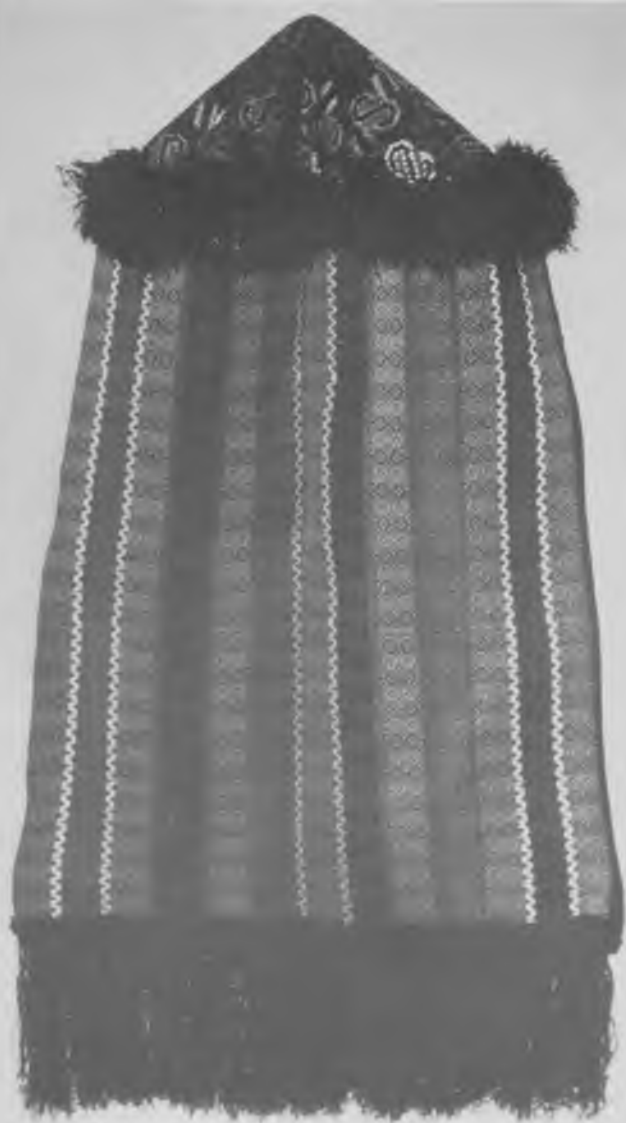
Кожни јелек украшен везом и гајтанима из Мајданпека (Народни музеј Бор)

Јелек „мињешира“ из Гамзиграда (Народни музеј Зајечар)

Женска влашка кошуља „камаша“ из Јабуковца

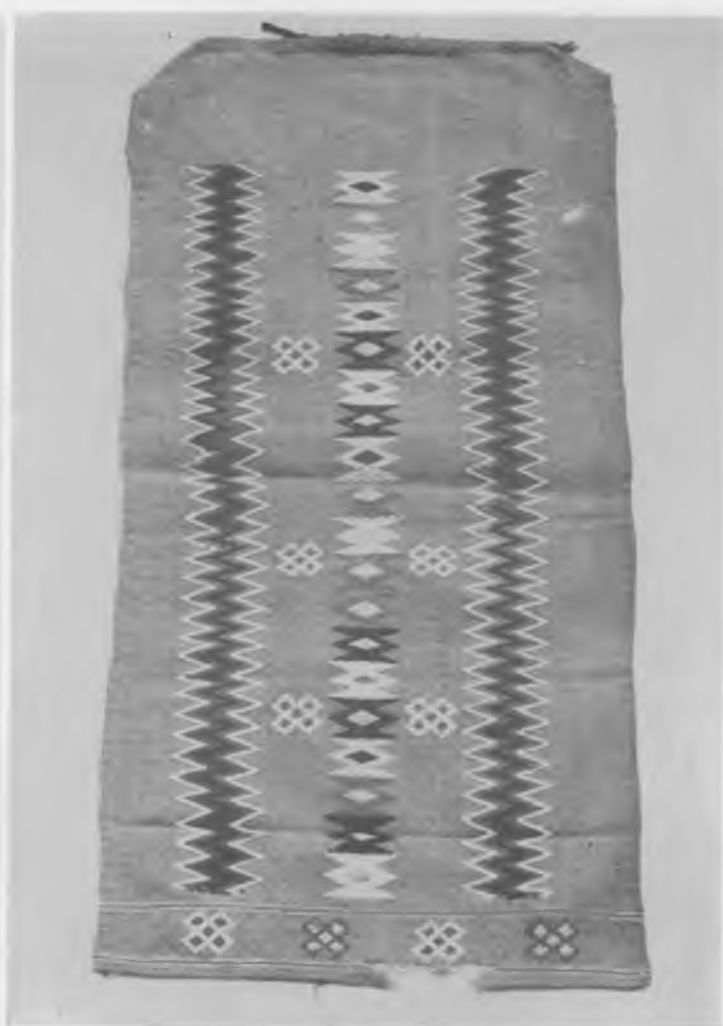
Ручник из околине Зајечара (Народни музеј Зајечар)

Прегача из околине Зајечара (Народни музеј Зајечар)

Прегача из Звездана (Народни музеј Бор)

Прегача из Метриша (Народни музеј Бор)

Сукња из Мариновца (Народни музеј Зајечар)

Вленик из околине Зајечара (Народни музеј Зајечар)

Креџан из околине Неготина (Музеј Крајине Неготин)

Чарапе из околине Зајечара (Народни музеј Зајечар)

Вунена ајна из околине Зајечара (Народни музеј Зајечар)

Пафте из околине Неготина (Музеј Крајине Неготин)

Дудуци из околине Бора (Народни музеј Бор)

Дрвени бокал за вино из околине Зајечара

Дрвени сланик из Штубика (Музеј Крајине Неготин)

Ведрица „гаљата“ из Злота и ведрица из Кривеља (Народни музеј Бор)

Пастирска кашика са футролом из Гамзиграда (Народни музеј Зајечар)

Дрвена чаша из Салаша (Народни музеј Зајечар)

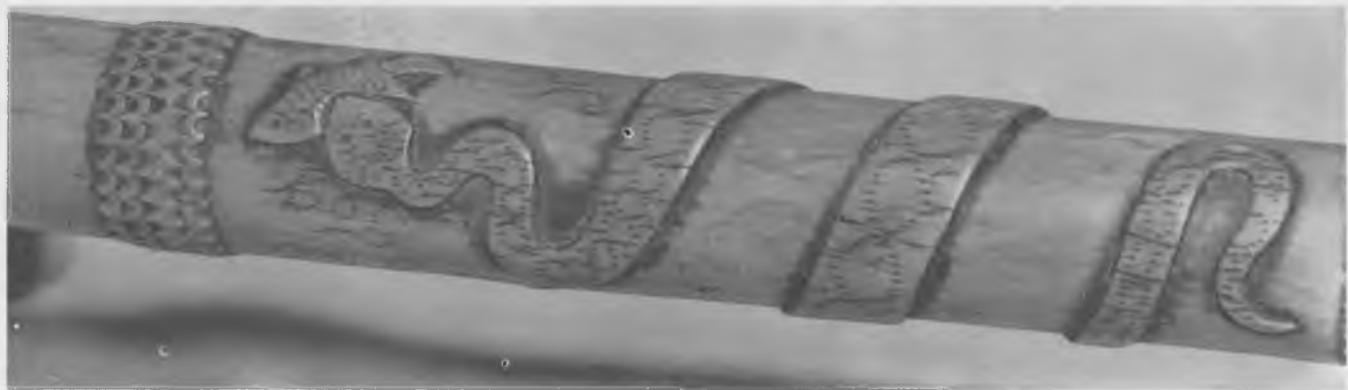
Преслице из околине Неготина (Музеј Крајине Неготин)

Преслице из околине Бора (Народни музеј Бор)

Преслице из околине Зајечара (Народни музеј Зајечар)

Пастирски штап, детаљи, из Рудне Главе (Народни музеј Бор)

Корпа за плетиво из Мариновца (Народни музеј Зајечар)

Корпа из Мариновца (Народни музеј Зајечар)

Шуле „ђеврек“ из Рудне Главе (Народни музеј Бор)

Стомна „умиваоник“ из Злота (Народни музеј Бор)

Буклија из Поповице (Музеј Крајине Неготин)

Гостара из околине Зајечара (Народни музеј Зајечар)

Шарана јаја из околине Неготина (Музеј Крајине Неготин)

Шарана јаја из околине Бора (Народни музеј Бор)

